

Ірина Кузнєцова
Максим Шишлаков
(Запоріжжя)

УДК 811.111:624

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ АРХІТЕКТУРИ Й БУДІВНИЦТВА

У статті розглянуто семантичні особливості англійських термінів архітектури й будівництва. Проаналізовано загальномовні семантичні процеси: синонімія, антонімія, омонімія, полісемія. Аналіз семантики англійських архітектурно-будівельних термінів дозволив виявити лише абсолютні синоніми, більшість з яких було представлено варіантами та дублетами. Зроблено висновок, що англійська архітектурно-будівельна термінологія відрізняється майже повною відсутністю антонімів. Явище полісемії в англійській термінології також не знайшло широкого розповсюдження. Для даної термінології надзвичайно важливими є гіпонімічні (гіпер –) відношення, що дозволяють наочно уявити місце кожного терміна в організованій терміносистемі. У динаміці англомовної термінології архітектури й будівництва на різних етапах її розвитку було проаналізовано такі семантичні процеси, які в сукупності визначили її сучасний стан: термінологізація, метафоризація, метонімізація.

Ключові слова: *терміни-синоніми, терміни-дублети, термінологія архітектури та будівництва, терміни-антонім, полісемія, гіпонімія, термінологізація, метафоризація, метонімізація.*

Термінологія будь-якої сфери людської діяльності має свої семантичні характеристики. Лексико-семантичні процеси термінології архітектури та будівництва становлять внутрішньо єдиний мовний механізм, який забезпечує логіко-поняттєве підпорядкування понять терміносистеми, поступове переосмислення елементів термінології через розвиток знань і уточнення

понять. Системність і, водночас, відкритість сукупності термінологічних одиниць на мовному рівні дозволяє поєднати лексикон в єдине семантичне ціле – терміносистему архітектури та будівництва з більш широкою лексикою мистецтва, а також з системою національної мови.

Незважаючи на те, що архітектурно-будівельна лексика відображає одну з найбільш древніх галузей знань, вона практично не вивчалася або в окремих наукових працях аналізувалися ці терміносистеми. Найбільш відомими є роботи О.С. Гриньова, Стаматіаду Єрасміара, А.Д. Овакімяна, Л.О. Симоненко, Ф.Р. Хаяліна, Л. Думанської. Дискусійними залишаються питання складу і структури, а також семантичні характеристики архітектурно-будівельної лексичної підсистеми. Тому мета цієї статті – вивчення специфіки та аналіз семантичних особливостей англійських архітектурно-будівельних термінів

До семантичних явищ, які традиційно розглядаються в лексикологічних дослідженнях, прийнято відносити синонімію, тобто тотожність або близькість належати до одного граматичному класу слів або виразів за значенням (включаючи і варіантність форми), антонімію, тобто протилежність слів за значенням, полісемію (багатозначність), тобто наявність в одній лексичній одиниці декількох значень, а останнім часом – також пароніми, тобто близькість слів за формою при їх повному або частковому розходженні за значенням, що викликає їх змішування у вживанні і гіпоніми – тобто родові семантичні відношення між лексичними одиницями. Саме з точки зору ставлення понятійного значення терміна і його власне мовного, лексичного значення були розглянуті такі семантичні відношення, як синонімія (включаючи і варіантність форми), багатозначність, омонімія, антонімія, а також гіпонімія.

Аналіз семантики англійських і українських архітектурно-будівельних термінів дозволив встановити, що як англійській, так і українській архітектурно-будівельній термінології в цілому притаманна певна надмірність засобів формального вираження понять, тобто для даних термінологій характерне явище синонімії (дублетності). Кількісний аналіз показав, що рівень

дублетності в термінології архітектури та будівництва відносно невисокий (менше третини) і становить 27,17%. Вважається, що низький відсоток синонімії є ознакою стійкості термінології. В англійській архітектурно-будівельній термінології були виявлені лише абсолютні синоніми, більшість з яких була представлена варіантами: з проаналізованих синонімів варіантами є 79,93%: *absidiole* = *apsidiole* – апсидіола, *apse* = *apsis* – лінія апсид, 20,07% – дублети: *cella* (целла) – внутрішній простір храму; те ж, що і *naos* (наос); *arc-boutant* (аркбутан) – контрфорс у вигляді арки, типова деталь готичних споруд; званий також *arch-buttress* и *flying buttress*. При цьому більшість дублетів в англійській термінології даної галузі належать до різномовних. Часто це пари термінів англійських і французьких термінів: *basket arch* = *anse de panier* – коробова арка; трицентрова арка, *arc-boutant* = *arch-buttress* – аркбутан (зовнішня підпірна арка, апрочний контрфорс), *flying buttress* = *arc-boutant* – апрочний контрфорс; аркбутан; англійських і латинських – *basement* = *podium* – підвал; англійських та італійських – *high relief* = *alto-relievo* – горельєф; англійських і грецьких – *xystus* = *open colonnade* – ксист колонада з дахом; крита галерея, *hagioscope* = *squinch* – оглядовий отвір (у вівтарній перешкоді ранньохрист. храмів); терміни латинського і грецького походження *cella* = *pronaos* – целла = пронаос. Разом з тим, досить поширеними є синонімі-словосполучення, в яких опорний елемент представлений тим же самим словом, а визначальні елементи є синонімами, наприклад: *applied column* = *engaged column* – напівколона; пілястр, *attached column* = *engaged column* – колона, що виступає зі стіни, *discharging arch* = *relieving arch* – розвантажувальна арка, *tunnel vault* = *barrel vault* – бондарне склепіння.

Але називання декількох понять, особливо які належать до однієї предметної галузі, однієї лексичної форми, є однією з важливих термінологічних проблем, оскільки воно зустрічається практично у всіх галузях знання і призводить до багатозначності і неточності значення терміна, що ускладнює спілкування фахівців і вчених.

Практично в кожній терміносистемі поряд з категорією синонімії досить поширена і категорія антонімії. В.П. Даниленко відзначала, що антонімія, яка є системною характеристикою, не тільки не чужа термінології, але навпаки, саме в термінології "антонімія стала предметом вираження необхідних і неминучих явищ науки" [1, с. 27]. Але англійська архітектурно-будівельна термінологія відрізняється майже повною відсутністю антонімів. Як в українській, так і в англійській термінолексичі антонімія існує переважно за рахунок антонімії, яка входять до складу термінів-словосполучень атрибутивних елементів (визначень): *high relief* – високий рельєф (високохудожній) – *low relief* – низький рельєф (барельєф або низькохудожній), *giant column* – гігантська колона – *colonnade* – колонка; мала колонка: *This invention may be applied to production of high-art relief pictures, in particular, on wood materials.* – Винахід може бути використано при виконанні високохудожніх рельєфних зображень, зокрема, на деревних матеріалах. Виявлення антонімічних відношень термінологічних одиниць дозволяє встановити їх системні зв'язки. Встановлення протилежних і проміжних членів опозиції сприяє визначенню місця спеціальної лексики в термінологічній системі.

При вивченні проблем синонімії та антонімії в процесі семантичного аналізу архітектурно-будівельної лексики англійської мови було помічено, що часто джерелом надмірності засобів формального вираження архітектурно-будівельних понять є багатозначність, або полісемія термінів.

Прикладом використання однієї лексичної форми для позначення декількох понять є термін "*column* – колона", який використовується в будівництві та архітектурі в значеннях: "а) *an upright compression member, the vertical dimension of which exceeds three times its least lateral dimension* – вертикальний конструктивний елемент, що стискається, висота якого в три рази перевищує найменший поперечний розмір, і б) *a perpendicular supporting member, usually circular in section, consisting of a base, shaft and capital* – перпендикулярна опора зазвичай круглого перетину, що складається з бази, стовбура і капітелі. Явище полісемії як в українській, так і в англійській

термінології також не знайшло широкого розповсюдження. Мабуть, наявність запозичених та інтернаціональних термінологічних одиниць перешкоджає розвитку полісемії в термінології, оскільки слова іншомовного походження відсторонені від лексичної системи даних мов.

Суть процесів, що ведуть до прояву полісемії та омонімії в термінологічній сфері, зводиться приблизно до одного і того ж, а саме: відмінності в семантичній структурі термінів, як правило, породжується розщепленням значення вихідного терміна або ж перенесенням найменування на інше поняття. Характерною рисою термінів, отриманих у результаті таких процесів, є наявність в їх смисловій структурі деяких загальних сем. В англійській термінології досліджуваної галузі число багатозначних термінів відносно невелика і звичайно можна спостерігати розвиток значень термінів у часі. Так, термін *frieze* /1/ з'явився у 1563 р. як найменування частини (середньої, декоративно оформленої смуги) класичного антаблемента, потім його значення розширилося у зв'язку з тим, що він став застосовуватися (з 1850 р.) не тільки у фасадній частині будівлі, але і в будь-якому його місці – *frieze* / 2 /; а також (як декоративний елемент оздоблення стін) у приміщеннях будівель – *frieze* / 3 /.

Новим, але для термінології надзвичайно важливим видом відношень є гіпонімічні відношення, що дозволяють наочно уявляти місце кожного терміна в організованій терміносистемі. Систематизація термінів обраної галузі архітектурно-будівельної лексики на основі їх гіпонімічних відношень дозволила уточнити основні розділи даної галузі. У ній виділяються терміни першого рівня ієрархії, гіпонімами (видовими термінами) яких є терміни другого рівня, які, у свою чергу, можуть мати видові терміни. Наприклад, термін *sample of architecture* – *пам'ятники архітектури* (1 рівень ієрархії) має видовий термін *memorial building* – *меморіальні споруди* (2 рівень ієрархії), який, у свою чергу, має видовий термін *sepulcher* – *гробниця (або усипальниця)*, що належить до 3 рівня ієрархії. Різновидами гробниці є *tomb-chest* – *саркофаг* і *pyramid* – *піраміда*, пов'язані вже 4 рівнем, а різновидом піраміди є *mastaba* –

мастаба (вавилонська усічена піраміда), що вналежить до 5 рівню ієрархії. Кількість можливих рівнів поділу значень термінів у цій галузі є глибиною ієрархії.

Отже, аналіз лексико-семантичних груп англійської архітектурно-будівельної термінології дозволив зробити такі висновки: в англійській термінології даної галузі були виявлені лише абсолютні синоніми, більшість з яких була репрезентована варіантами та дублетами; терміносистема архітектурно-будівельних термінів відрізняється майже повною відсутністю антонімів; явище полісемії в англійській термінології не знайшло широкого розповсюдження, мабуть, наявність запозичених та інтернаціональних термінологічних одиниць перешкоджає розвитку полісемії в термінології, оскільки слова іншомовного походження відсторонені від лексичної системи мови; для термінології надзвичайно важливим видом відношень є гіпонімічні відношення, що дозволяють наочно представляти місце кожного терміна в організованій терміносистемі.

Як відомо, одним із засобів розвитку і збагачення семантики і функцій слів, без утворення нових, є метафоризація мови, тобто вживання слів у непрямому значенні. Метафоризація полягає в семантичному переосмисленні явища або предмета дійсності внаслідок порівняння його з іншим явищем або предметом за подібністю певних ознак. Як зазначає Н.В. Стратулат, основою семантичних модифікацій метафоричного характеру є основні мотивуючі ознаки переносного значення – образність, оцінність та емоційно-експресивний компонент [2, с. 115]. Метафоризація значення достатньо широко представлена в мові архітектури та будівництва, адже в цих сферах терміни дуже часто набувають нових переносних значень: ***VOLUTE*** (букв. *волюта* – *архітектурно-декоративна деталь у формі спіралі з трьох витків з «вічком» у центрі, становить характерний елемент капітелі іонічного ордера*), в будівельній термінології існує термін ***SCROLL*** (букв. *завиток*), що містить зоровий образ волюти, за формою нагадує завиток. Яскравий зоровий образ виникає також і при використанні слова ***LEG*** (букв. *нога*) має архітектурно-будівельне

значення «*опора, стовп*»: *The support is made from two dismountable elements: a U-shaped base and a leg which one end is configured for connecting to the central part of the middle base shelf and another end is configured for connecting to the piece.* – Підставка виконана з двох розбірних елементів: П-образної опори і стійки, один кінець якої виконаний з можливістю, з'єднання з центральною частиною середньої полиці підстави, а другий – з фішкою.

До метафоризації значення належать творення слів шляхом використання метафори, метонімії та синекдохи. Розглянемо детальніше вживання метафори в текстах архітектурно-будівельної тематики. Метафора – це зображально-виразний засіб, у якому слово або словосполучення вживається в переносному значенні [3, с. 140]. Цей троп в архітектурно-будівельній лексиці зустрічається досить часто і використовується для емоційного забарвлення мови та надання вже існуючим словам нових значень. Наприклад, Іменник **BATCH** має загальновживане значення «кількість хліба, що випікається за один раз», утворює архітектурно-будівельний термін «заміс бетону». У даному прикладі метафоричне перенесення базується на схожості організації процесу. Заміс бетону – це та кількість суміші, яка готується «за один раз». Цікаво, що англійське **CARRIER** – (букв. носильник), – *кронштейн* також утворений метафорично. В основі утворювання лежить подібність функцій: кронштейн також несе навантаження: *Each carrier was turning at the same slow, patient pace.* – *І в кожному випадку кронштейн повертався повільно і неухильно.*

Метафоричне перенесення може ґрунтуватися як на схожості функцій: **BED** (букв. ліжка), – *підстава, фундамент*; так і на схожості місця: **AMBIT** (букв. оточення) – *відкритий простір навколо будівлі, периметр*: *To date, the base of the above sports structure has been completed, with walls and column footing 99% complete.* – *У даний час повністю готовий фундамент цієї спортивної споруди, стіни і колони виконані на 99%.*

Проведений аналіз архітектурно-будівельної термінології свідчить про те, що в даній терміносистемі простежується цілком виразна тенденція до утворення термінів шляхом метафоризації Опорними компонентами

метафоричних термінів стають такі частотні лексеми: **AGE** – *age of concrete* – вік бетону; **SKELETON** – *skeleton building construction* – каркасна конструкція); *skeleton constructional building frame* – каркас будівлі. У цих прикладах ми можемо простежити перехід значень опорних лексем із загальноновживаного в ранг термінологічного тобто відбувається термінологізація значення слова. Опорні компоненти вербалізують концептуальні сфери-джерела метафоричних номінацій у розглянутій терміносистемі. Наприклад, **parts of body** – *leg bridge* – міст з береговими засадами у вигляді стійок ; **condition / quality** – *fat cement concrete* – бетон з великим складом цементу; **plants / animals / nature** – *crawler building crane* – гусеничний кран; **home (units of domestic use)** – *bedplate* – фундаментна плита; **food** – *nut bolt* – болт з гайкою; **documents** – *file* – напилек, оздоблення; **devices** – *chip axe* – зубило; **man** – *baby drill* – маленька дріль; **clothes** – *concrete coat* – бетонне покриття; **jewellery** – *ring crusher* – кільцева дробарка; **transport** – *boat building scaffolds* – наплавні підмостки; **art** – *banjo* – деталь, що має форму банджо; **Internet** – *web coverings* – стикові (вузлові) накладки стінки балки: *Large panel housing opens new opportunities for architects, who can now use a greater variety of facing and finishing materials, such as glass plate, ceramics, plastic, etc.* – Великий корпус панельних будівель відкриває нові можливості для архітекторів, які тепер можуть використовувати більшу різноманітність облицювальних та оздоблювальних матеріалів, таких, як скляна пластина, кераміка, пластик і т.д.

Дійсно, велика частина архітектурно-будівельних термінів – це деривати, що виникають на базі лексичних одиниць загальнонаціональної мови. Багато архітектурно-будівельних термінів утворюються шляхом перенесення значень через схожість предметів за формою, за кольором, за виконуваною ними функцією тощо. Найбільш продуктивний спосіб утворення термінологічних будівельних одиниць – це метафоричне перенесення значення поняття, засноване на схожості функцій нового і вже існуючого поняття в мові. Як зазначає О.О. Реформатський, при метафоричному перенесенні значення

змінює річ, але поняття не змінюється: при всіх метафоричних змінах будь-яка ознака початкового поняття залишається [4, с. 77].

Метонімія є важливим чинником розвитку лексико-семантичної системи мови; це троп або механізм мови, що полягає в регулярному або оказіональному перенесенні назви з одного класу об'єктів або окремого об'єкта на інший клас або окремий предмет, який асоціюється з ним за суміжністю [3, с. 149]. У сфері архітектурно-будівельної термінології метонімізації піддалися трохи більше 20% від усього дослідженого термінологічного масиву. Аналіз термінів показує, що в даній галузі знання метонімічне перенесення здійснюється на основі суміжності різних категорій і об'єктів дійсності. Більша частина термінів (70 %), що є результатом метонімізації загальноновживаною лексики, утворена за двома продуктивним моделям: «дія – засіб дії» *hoist* – *підйомник* а) підйом і б) лебідка; «дія – результат дії» *covering* – *покриття* а) нанесення покриття і б) покриття.

Найпродуктивнішими з погляду метонімізації є іменники (57%) з непохідною основою (*plaster* – *гінс*, *steel* – *сталь*, *polish* – *лак*), віддієслівні іменники (*undercut* – *підріз*, *log* – *зруб*), віддієслівні іменники, які мають суфікс *-nn* - при перекладі українською мовою (*lighting up* – *запалювання*, *finishing* – *опорядження*, *cutoff* – *рознімання*). Значну групу становлять прості (*steel* – *сталевий*, *oil* – *нафтовий*) та складні (*pipelining* – *трубопровідний*, *silver-refining* – *сріблорозплавильний*) прикметники (38%). Дієслова, утворені суфіксальним, суфіксально-префіксальним та суфіксально-префіксально-постфіксальним способами, становлять невелику групу – 5%: *blow* – *обдувати*, *galvanize* – *гальванізувати*, *plate steel* – *сталюватися*. Значна частина метонімічних термінів є найменуваннями різних конструктивних елементів-результатів процесів і утворена від назв відповідних процесів: *abutment* – *точка обпирання конструкції* – від «спирання»; *crenellation* – *зубчастий верх стіни* – від «пристрій зубців»; *crossing* – *пересечение конструкцій* – *перетин конструкцій* – від «перетинання».

У результаті метонімізації з'являється в англійській мові термін *chapel* (друкарня). Основою метонімічного перенесення найменування, у результаті якого з'явився даний термін, послуговував просторовий зв'язок. Термін *chapel* (друкарня) утворений від загальноновживаного слова *chapel* (каплиця, церква). Відомо, що в XV столітті друкарство було привілеєм духовенства. Англійський першодрукар Вільям Кекстон віддрукував свою першу книгу у Вестмінстері. Цікаво простежити подальшу історію терміна. У результаті вторинної метонімізації на основі знову ж просторового зв'язку в терміна *chapel* (друкарня) з'являється нове термінологічне значення "колектив, збори типографських робітників".

Отже, перенесення значення в англійській архітектурно-будівельній термінології є системною організацією. Метафоричні і метонімічні похідні утворюються за найбільш поширеними моделями перенесення. Ці тропи як чинники творення й розвитку англійської архітектурно-будівельної термінології спричиняють появу, по-перше, нових термінів, по-друге, нових значень вже існуючих термінів. Виявлені факти дають підстави стверджувати, що межі між різними шарами лексики рухливі, завдяки чому архітектурно-будівельна термінологія поповнюється новими одиницями відповідно до розвитку її галузей і потреби в найменуванні нових архітектурних та будівельних понять. Таким чином, наявність семантичних процесів у термінології архітектури та будівництва засвідчує потребу в її подальшому вивченні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко В.П. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии / В.П. Даниленко. – М. : Высшая школа, 1970. – 288 с. – (Терминоведение. Направления терминоведения. Лексикология).
2. Стратулат Н.В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови / Н.В. Стратулат // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 166-177.

3.Родзевич Н.С. Метафора – спільне джерело творення термінологічної лексики в слов'янських і західноєвропейських мовах / Н.С. Родзевич // Дослідження з лексикографії та лексикології. – К. : Наука, 1965. – С.137-165.

4.Реформатский А.А. Что такое термин и терминология / А.А. Реформатский. – М. : Высшая школа, 1960. – 309 с. – (Терминология – Перевод).

Кузнецова И., Шишлаков М. Семантический анализ английских терминов архитектуры и строительства.

В статье рассмотрены семантические особенности английских терминов архитектуры и строительства. Проанализированы общезыковые семантические процессы: синонимия, антонимия, омонимия, полисемия. Анализ семантики английских архитектурно-строительных терминов позволил выявить только абсолютные синонимы, большинство из которых были представлены вариантами и дублеты. Сделан вывод, что английская архитектурно-строительная терминология отличается почти полным отсутствием антонимов. Явление полисемии в английской терминологии также не нашло широкого распространения. Для данной терминологии чрезвычайно важны гипонимические (гипер-) отношения, позволяющие наглядно представить место каждого термина в организованной терминосистеме. В динамике англоязычной терминологии архитектуры и строительства были проанализированы такие семантические процессы, которые в совокупности определили ее современное состояние: терминологизация, метафоризация, метонимизация.

Ключевые слова: термины-синонимы, термины-дублеты, терминология архитектуры и строительства, термины-антонимы, полисемия, гипонимия, терминологизация, метафоризация, метонимизация.

Kuznetsova I., Shishlakov M. Semantic analysis of English terms in architecture and construction terminology.

The article describes the semantic features of the English terms in architecture and construction terminology. It is analysed common language semantic processes:

synonymy, antonymy, homonymy, polysemy. Analysis of semantics in English architecture and construction terms is revealed only absolute synonyms, most of them are presented variant forms of the words and doublets. It is concluded that the English architecture and construction terminology differs almost complete absence of antonyms. In English terminology the phenomenon of polysemy isn't also spread widely. For this terminology it is extremely important hyponymic (hyper -) links, allowing to visualize the position of each term in an organized term system. In the dynamics of the English terminology in architecture and construction it is analysed these semantic processes to define its current state: termnologisation, metaphorisation , metonimisation.

Key words: terms, synonyms, doublets, architecture and construction terminology, antonyms, polysemy, hyponymy, termnologisation, metaphorisation , metonimisation.